

Finansiranje visokog obrazovanja: nedovoljno i neravnomjerno

Nedovoljnim ulaganjem u univerzitete, BiH je srozala svoje visoko školstvo do nivoa najlošijeg u Evropi.

Akademik Božidar Matić iz Sarajeva teško se miri sa ovom neugodnom i razočaravajućom činjenicom. Nakon pola radnog vijeka provedenog predajući studentima, ovaj sedamdesetogodišnjak svjestan je da budućnost svake zemlje zavisi od njenog visokog obrazovanja.

Božidar Matić, akademik (Foto: CIN)

‘Studenti se invalidno obrazuju i propast će’, kaže Matić. ‘Svi ćemo propasti.’

U Bosni i Hercegovini se za visoko obrazovanje godišnje izdvaja ukupno 113.5 miliona KM, tj. oko 1.100 KM po studentu. Ova sredstva nisu ni približno dovoljna za nabavku opreme, objavljivanje radova u stručnim publikacijama, popunjavanje bibliotečkog fonda, učestvovanje u međunarodnoj razmjeni ili za provođenje reforme.

Hrvatska izdvaja šest puta više novca za visoko obrazovanje iako ima samo 20.000 studenata više u odnosu na BiH, u kojoj studira 100.000 mladih. Slovenija ima manje studenata, ali u njih ulaže 12 puta više. Čak i Srbija i Crna Gora, čiji univerziteti sa ukupno 150.000 studenata nisu u puno boljem položaju, za visoko obrazovanje daje duplo više novca nego BiH.

BiH je nekada više brinula o svojim fakultetima. Prije dvadeset godina, budžet sarajevskog univerziteta bio je duplo veći nego danas.

Međutim, čak i kad bi novac pao sa neba, to ne bi značilo i rješenje svih problema.

BiH je opterećena glomaznom administracijom i rascjepkanim sistemom visokog obrazovanja o čijoj sudbini odlučuje 13 institucija na državnom, te entitetskim i kantonalnim nivoima.

U izvještaju koji je nevladina organizacija CEPOS (Centar za policy studije) završila u decembru prošle godine ocijenjeno je da se sistemom visokog obrazovanja ne upravlja na odgovarajući način. Također je uočeno da ne postoji kontrola rada uposlenika u institucijama visokog obrazovanja.

U situaciji kad svi žele biti šefovi, prava moć se ne nalazi u rukama ministara ili univerziteta, već kod pojedinačnih fakulteta koji se nepotrebno takmiče.

CEPOS-ov izvještaj pod nazivom 'Povezanost potražnje tržišta i ponude obrazovanja u BiH', iznosi i tezu da sve ovo dovodi 'do povećanja troškova dupliciranjem nastave (svaki fakultet organizuje posebne studijske programe za predmete izvan njegove oblasti specijalizacije) administracije i usluga.'

'Radi se o nezakonitim odlukama koje donose fakulteti, njihovo poslovanje nije transparentno', kaže Claude Kieffer, zamjenik direktora Odjeljenja za obrazovanje misije OSCE-a u BiH.

'Ne znam zašto se ne vrši finansijska revizija', kaže on. 'Tu su svi fakulteti i sva ministarstva i svi univerziteti. Kako koriste sredstva koja su im dodijeljena? Da bi to saznali trebalo bi izvršiti reviziju cijele države na svim strukturama.'

Fakulteti drže vlast u rukama i određuju pravila

Evropski eksperti za obrazovanje, koji posljednjih nekoliko godina dolaze u BiH kako bi ocijenili stanje na domaćim univerzitetima, žale se da teško dolaze do podataka koji su u drugim zemljama potpuno javni.

Koliki je procenat studenata koji ne završavaju fakultete u BiH? Koliki je procenat profesora koji su prethodno diplomirali na jednom fakultetu i onda se na njemu zaposlili kao asistenti, čime fakulteti ostaju uskraćeni za svježije ideje? Koliko novca troše univerziteti?

Niko ne zna odgovore na ova pitanja. Niko nema uvida u to kako se novac troši.

U prilog ovoj tezi je i primjer Hasiba Gibanice, djelatnika Ministarstva za finansije Kantona Sarajevo, koji tvrdi da je komunikacija između njegovog ministarstva i fakulteta koje finansiraju prilično loša.

'Fakulteti nama daju svoj izvještaj (finansijski), ali mi nemamo apsolutno nikakve kontrole da li je on tačan', kaže Gibanica. 'Mi nemamo unutrašnji uvid u njega.'

Naročito je teško pratiti gdje odlazi novac koji fakulteti sami zarađuju. Nema podataka o količini novca koji fakulteti sami zarade, niti postoje propisi koji bi regulisali način utroška tih sredstava.

Poznato je da većina fakulteta budžete popunjava novcem koji zarade od školarine, naplate ispita, iznajmljivanja prostorija i izrade specijalnih istraživačkih projekata po narudžbi. Priliv ovih sredstava iznosi između 20 i 70 posto zavisno od fakulteta. Elektrotehnički fakultet u Sarajevu je zaradio oko 500.000 KM u proteklih 8 godina radeći na oko 70 projekata u saradnji sa kompanijama poput Elektroprivrede i BH Telekoma. Dekan Kemo Sokolija kaže da fakulteti moraju sami pokazati inicijativu kada izostane podrška države.

Dekan elektrotehničkog fakulteta u Banjoj Luci, profesor Miodrag Božić tvrdi da su od rada na projektima zaradili oko 300.000 KM. Uglavnom saraduju sa Telekomom Srpske.

'Mi ne bismo imali ni internet konekciju da nismo sami zaradili novac', tvrdi Božić.

Šumarski fakultet u Sarajevu svake godine dodatno puni budžet sa 25.000 KM time što izdaje neiskorištene učionice redakciji 'Nezavisnih novina'. Dekan Faruk Mekić kaže da profesori zarađuju novac za fakultet kroz stručne projekte kao što je pomoć šumskim gazdinstvima u upravljanju njihovim posjedima. Želja dekana Mekića je da omogući i vanrednim studentima da studiraju na ovom fakultetu, što bi u još većoj mjeri povećalo budžet ovog fakulteta.

Dekan Veterinarskog fakulteta u Sarajevu Faruk Čolaković kaže da sredstva koja dobijaju iz kantonalnog budžeta pokrivaju oko 70 posto njihovih potreba. Ostatak potrebnog novca fakultet zarađuje obavljajući zdravstvenu kontrolu životinja, te analizirajući kvalitet i ispravnost namirnica životinjskog porijekla za privatne i državne firme.

Centar za istraživačko novinarstvo u Sarajevu saznao je kroz razgovore sa predstavnicima fakulteta da ne postoje pravilnici koji bi regulisali način trošenja novca koji sami zarade. Fakulteti mogu da čine sa novcem što im je volja.

Dosad su inspektori ureda za reviziju poslovanja posjetili samo jedan fakultet kako bi provjerili da li je novac zakonito utrošen.

Prošlogodišnja istraga izvršena na Ekonomskom fakultetu u Sarajevu otkrila je ozbiljne propuste u poslovanju ove ustanove.

Fakultet raspolaže sa budžetom od 8.5 miliona KM, od čega 30 posto sredstava pristiže iz Kantona.

Fuad Velić, revizor (Foto: CIN)

Revizori su otkrili da je uprava fakulteta podijelila bespovratne stambene kredite trojici svojih zaposlenika, plaćala autorske honorare profesorima i dozvolila im da provedu gotovo 40 posto svog radnog vremena van fakulteta.

Dodjeljujući bespovratne kredite nenamjenski je potrošeno oko 205.000 KM.

U razgovoru za CIN, službenici fakulteta priznali su da je čak pedeset zaposlenih dobilo kredite. Također, svi zaposleni na fakultetu nagrađeni su novčanim poklonima za Bajram i Novu godinu, čija ukupna vrijednost iznosi 255.000 KM.

Revizori su također ustanovili da je fakultet zaradio 217.000 KM od komisijskih ispita. Ovu praksu eksperti za obrazovanje kritikuju, jer ohrabruje fakultete da obaraju studente. Manje od tri posto bh. studenata završava fakultet u roku, što je daleko ispod evropskog prosjeka.

Veljko Trivun, prodekan Ekonomskog fakulteta (Foto: CIN)

Predstavnici fakulteta smatraju da su revizori uradili amaterski posao. Komentarišući zamjerku revizora kada je u pitanju dodjela honorara profesorima, prodekan za finasije Ekonomskog fakulteta Veljko Trivun kaže: 'Ja ne mogu sa neukim i malicioznim ljudima kakvi su oni bili da vodim normalnu konverzaciju.' Trivun smatra da, kada je u pitanju nastava, revizora nemaju pravo da se miješaju.

Borba oko novca

BiH je još uvijek zatočenik sistema koji je gotovo svuda u svijetu prevaziđen. Ovdje i dalje fakulteti samostalno donose sve odluke, dok univerziteti kojima oni pripadaju nemaju gotovo nikakvog uticaja na njih.

'Ja vas uvjeravam da rektor ne može ništa nikom na fakultetima', kaže profesor Jusuf Žiga sa Medicinskog fakulteta u Sarajevu i bivši prorektor za nastavu Univerziteta u Sarajevu. Dok fakulteti kontrolišu potrošnju novca, propisi koji bi regulisali sankcionisanje profesora i zapošljavanje novog osoblja ne postoje.

Fakulteti su stekli moć u vrijeme Titovog socijalizma.

Režim koji je Tito uspostavio nije dozvoljavao prijetnje totalitarnoj vlasti, a poznato je da su univerziteti žarišta nezadovoljstva i protesta. Profesor Sokolija objašnjava da se komunizam bojavao jakog univerziteta jer je on, kao takav, mogao puno uticati na tadašnju ideologiju jednopartijskog sistema.

Od Titovog vremena do danas fakulteti su se uspješno opirali reorganizaciji i stavljanju pod kontrolu.

Zakon o trezorskom poslovanju koji je donesen 2000. godine zahtijevao je od fakulteta da sav novac prikupljen od projekata ili studenata uplaćuju na račun trezora. Kasnije bi se sa tog računa odobravao novac fakultetima, nakon što upute pismeni zahtjev nadležnom ministarstvu finansija.

Međutim, do sada je samo tri od osam univerziteta u BiH prešlo na trezorski način poslovanja, a ostali nisu kažnjeni zbog kršenja zakona.

'Svi su morali da pređu na trezorsko poslovanje, ali nisu i oni su prekršili zakon', kaže Mirsada Janjoš, viši revizor Federalnog ureda za reviziju. Janjoš kaže da univerziteti ne žele da se odreknu kontrole nad novcem.

Prelasku na trezor najviše se opire Univerzitet u Sarajevu, najveći u zemlji, koji prema procjeni trezora sa strane zaradi više od 30 miliona KM godišnje. Sarajevski univerzitet kao argument navodi odugovlačenja u odobravanju novca za popravke i nabavke sa kojima se suočavaju univerziteti u Bihaću i Zenici.

Prema riječima prodekana za finansije, Mirjane Radić tuzlanski univerzitet radi po Zakonu o trezoru i ima jako dobru saradnju sa ministarstvom finansija.

Fakulteti odavno nemaju povjerenja u državne institucije koje finansiraju obrazovanje, dijelom i zbog sredstava koja se među njima neravnomjerno raspoređuju.

Prof. dr. Jusuf Žiga (Foto: CIN)

Govoreći o sistemu budžetskog finansiranja profesor Žiga kaže da se 'ne zna ni gdje je kome glava, ni gdje kome rep.' Kada odlučuju o raspodjeli novca, bh. vlasti se ne vode kriterijumima veličine, kvaliteta ili stvarnih troškova fakulteta.

Na primjer, tehnički fakulteti zahtijevaju veća ulaganja u odnosu na društvene, jer im za rad treba nabaviti potrebne hemikalije i laboratorijsku opremu.

Bez obzira na to, Filozofski fakultet u Sarajevu je za 2005. godinu dobio iz budžeta oko 4 miliona KM, tj. dva puta više u odnosu na Veterinarski i Stomatološki fakultet.

Akademik Matić tvrdi da se novac u okviru Univerziteta u Sarajevu raspoređuje po političkoj liniji. Kao primjer navodi Mašinski fakultet.

Ovaj fakultet dobio je pola miliona KM više od elektrotehničkog fakulteta, jer, kaže Matić, bivši ministar obrazovanja predaje na mašinstvu.

Ministar obrazovanja u Sarajevskom kantonu, Emir Turkušić odbacuje tu tvrdnju kao 'budalaštinu.' 'Ljudi koji to pričaju prodaju maglu', kaže on.

Kao moguće objašnjenje zbog čega je ovaj fakultet dobio više novca, Turkušić navodi da se vjerovatno radi o većem broju redovnih i vanrednih profesora i saradnika.

Međutim, analiza spiskova profesora sa oba fakulteta, koji se nalaze na njihovim web stranicama, pokazuje drugačiju situaciju. Spisak zaposlenika Elektrotehničkog fakulteta broji 132, a Mašinskog fakulteta 92 zaposlena.

Turkušić je također ponudio objašnjenje razlike u finansiranju između 1 milion KM, koliko dobija Farmaceutski fakultet i 4

miliona KM dodijeljena Filozofskom fakultetu. On tvrdi da Filozofski fakultet predstavlja jednu trećinu univerziteta. 'Fakulteti nisu djeca u obdaništu i ne mogu dobiti isto', kaže on.

Ovu razliku između novca koji dobiju od kantona, dekan Sokolija komentariše uz osmijeh:

'Pa znate, politika vam je ko furuna. Ako ste blizu nje može da vas sprži, ali ne trebate biti ni daleko, jer onda se nećete ugrijati.'

Također, budžeti nisu srazmjerni veličini univerziteta. Sarajevski univerzitet ima budžet od 38 miliona i 54.000 studenata. Univerzitet Džemal Bijedić u Mostaru sa 10.000 studenata ima budžet koji nije pet, već 10 puta manji.

'Nema smisla, premalo je', kaže Osman Pajić, savjetnik za finansije mostarskog univerziteta.

Izdržavanje glomazne administracije

U zemlji od jedva 3.5 miliona ljudi teško je naći opravdanje za postojanje 13 institucija koje odlučuju o visokom obrazovanju.

Esma Hadžagić, pomoćnik za obrazovanje pri Ministarstvu za civilne poslove naziva ovo 'smiješnim.'

BiH je potrošila oko 766 miliona KM za obrazovanje od predškolskog nivoa do univerziteta, a 4 posto tog novca, ili oko 29 miliona KM, odlazi na rad ustanova koje su uključene u upravljanje obrazovanjem. CIN-ovo istraživanje pokazalo je da od 30 do 50 posto svih zaposlenih na javnim univerzitetima rade isključivo na administrativnim poslovima.

Smanjivanje administracije bi povećalo količinu novca koja bi bila na raspolaganju za reformu obrazovanja. Uštede bi se također mogle postići udruživanjem univerziteta i fakulteta.

Kieffer iz OSCE-a postavlja pitanje da li BiH zaista treba osam univerziteta. Po dva univerziteta u Sarajevu i Mostaru dodvoravaju se većinskoj nacionalnoj grupaciji i međusobno se takmiče.

'Puno se može uštediti', kaže Kieffer koji misli da bi za BiH bilo bolje da investira u svoj obrazovni sistem umjesto što se oslanja na strane donacije.

Emir Adžović, projektni menadžer za obrazovanje pri Vijeću Evrope, kaže da Univerzitet u Tuzli, u kojem je reforma najdalje odmakla, ima šestero zaposlenih u administraciji. Usporedbe radi, u Sarajevu svaki fakultet ima svoju administraciju i knjigovodstvenu službu.

'Recimo, neka radi 5 osoba na svakom fakultetu, puta 26 fakulteta, to je 120 ljudi koji rade posao koji u Tuzli radi 6 osoba. Ljudi dobivaju pare i sistem radi isto sa 6 ljudi kao u Sarajevu sa 120', kaže on. 'Nešto ne štima.'

Stavke kojih nema u budžetu

Jedva sastavljajući kraj sa krajem, univerziteti nisu u mogućnosti da ulože novac u nabavku opreme, naučna istraživanja ili da investiraju u reformu obrazovanja.

Sekretar Univerziteta u Zenici, Arifa Čurković tvrdi da na modernizaciju opreme odlazi samo 5 posto od 4 miliona KM godišnjeg budžeta. Na zeničkim fakultetima studira 4.500 studenata i to nije ni izbliza dovoljno za nabavku nove tehničke opreme.

Vojislav Šuka sa Univerziteta u Istočnom Sarajevu, na kojem studira 11.200 studenata, a budžet mu iznosi 8.7 miliona KM, kaže: 'Mi samo možemo sanjati o nauci.'

Bosna i Hercegovina nije predvidjela sredstva za provedbu širokog programa reformi pod nazivom Bolonjski proces. BiH se 2003. godine uključila u ovaj proces čiji je cilj da unaprijedi i uveže univerzitete širom Evrope.

Ministarstvo obrazovanja Kantona Sarajevo nije izdvojilo ni jednu marku za provedbu Bolonjskog procesa na najstarijem i najvećem univerzitetu u zemlji.

Turkušić kaže da svi pričaju o Bolonjskom procesu, ali da ne znaju u stvari o čemu se tu radi.

'Uzeti starog fiću propalog i na njega staviti znak mercedesa, onaj najnoviji, na fiću i reći evo ovo je mercedes. E to je Bolonja kod nas', objašnjava Turkušić provedbu Bolonjskog procesa na univerzitetima u BiH.

Milenko Blesić, profesor na sarajevskom Poljoprivrednom fakultetu, procjenjuje da bi modernizacija koja je predviđena Bolonjom, povećala troškove studiranja za 30 posto godišnje.

Taj će novac biti namijenjen stvaranju uvjeta za bolje izvođenje praktične nastave, što znači više nastavne opreme i materijala, bolje biblioteke, profesore koji će zadavati i ocjenjivati testove koje zahtijevaju više vremena od klasičnih predavanja.

Dok je u 2005. godini Hrvatska izdvojila oko 18 miliona KM za provedbu Bolonjskog procesa, BiH nije izdvojila ni jednu marku.

Smanjivanje troškova i pronalaženje novih izvora prihoda

Predstavnici univerziteta smatraju da se mora izvršiti bolja preraspodjela novca prilikom određivanja budžeta, a postojeća sredstva iskoristiti na efikasniji način.

Moguće rješenje problema bi moglo biti ponovno pokretanje državnog fonda za visoko obrazovanje, a koji bi bio uspostavljen po uzoru na prijeratni. Ova ideja nema veze sa uplaćivanjem novca u državni trezor, što je obaveza svih državnih institucija.

'Taj fond je bio i prije rata, a sada ga samo treba kopirati',

kaže Čurković.

Novac iz fakulteta bi se slivao u fond, a odatle bi se raspoređivao u skladu sa pravilima i pod budnim okom svih uključenih aktera. Novac bi se koristio isključivo u svrhe za koje je i namijenjen.

Budžeti doneseni od strane zajedničke agencije umjesto kantona i entiteta, bili bi transparentni i odgovarajući za sve fakultete.

Uspostavljanje takvog fonda bilo bi teško politički izvodljivo.

Jedan od načina da se uštedi novac bio bi uspostavljanje centralnog ureda za nabavke. Umjesto da svaki fakultet nabavlja po jedan ili dva kompjutera kad im zatrebaju, taj ured bi nabavljao veći broj kompjutera što bi rezultiralo nižim cijenama.

Beogradski Medicinski fakultet koji ima stogodišnju tradiciju, među prvima je na ovim prostorima pokrenuo inicijativu za namicanje sredstava u duhu alumni filozofije, koja je popularna na američkim i drugim univerzitetima. Fakultet je prije godinu dana započeo projekat prikupljanja informacija o svojim bivšim studentima i izgradnju alumni udruženja.

Nataša Ognjatović, koordinator Centra za međunarodnu saradnju, kaže da bivši studenti koji rade van zemlje nisu samo nostalgичni, već žele i da se oduže fakultetu na kojem su se školovali.

Do sada je udruženje organiziralo razmjene studenata i saradnju na naučnim projektima, ali je prikupljanje finansijskih sredstava aktivnost koja je predviđena u budućnosti. Bivši studenti koji rade u Kanadi donirali su udžbenike i naučne časopise, te opremu za analizu DNK.

Studenti također predstavljaju potencijalni izvor novčanih

sredstava za fakultete. Iako nepopularne, reforme čiji bi cilj bio povećanje školarine, nisu nepoznate u svijetu. Njima se postiže veće učešće studenata u finansiranju obrazovanja koje stižu.

Na primjer, redovni studenti na Filozofskom fakultetu u Sarajevu plaćaju 100 KM školarine, za razliku od vanrednih studenata koji plaćaju 900 KM.

Usporedbe radi, školarina koju plaćaju njihove kolege sa Univerziteta u Zagrebu iznosi 1.400 KM.

Profesor novinarstva Besim Spahić sa Univerziteta u Sarajevu ukazuje na to da je visoko obrazovanje nekada bilo ekskluzivno pravo elite. Pristup obrazovanju mora da se plati.

'Znanje ima svoju cijenu i ako ga žele (studenti), morat će da plate za njega', smatra Spahić.